

Б. Романенчук

Іван Мазепа в європейській літературі

З наголовку тільки знана є інша німецька віршована драма з 1855 р. Кароля Юлія Штарка п. н. „Die Schlacht bei Poltava (ein dram. Gedicht in 5. Aufzügen). Зате відома є загально, трагедія Рудольфа Готшала, що був учасником ліберального руху в Сх. Пруссії, отже, визвольні українські змагання, треба думати, були йому близькі по своїй суті. Трагедія „Мазепа“ появилася 1860 р. і зразуж таки була виставлена на сценах у Дрезні, Бремен і Бресляві, де мала велике поводження. Багато його драм, твердить Д. Донцов, мають революційний характер чим головно відзначається „Мазепа“. Треба згадати, що це не перший Готшалів твір на українські теми. Ще 1858 р. появилася його історична поема п. н. „Гонта“, де автор дуже гарно й прихильно представив наших козаків

Змістом трагедії є змагання Мазепа добути собі корону в Україні незалежність.

Поza дрібними недомаганнями драма є досить удатно викінчена, й відповідає майже вповні всім вимогам, цебто має сильну драматичну акцію, знамениту динаміку і т. п. З історичного боку має багато недокладностей і неточностей, через що дуже неподобалося А. Єнзену¹⁾, що уважає її дуже фальшивою під оглядом історичним. „Ця страшна і випадкова драма робить на сьогоднішніх читачів — гротесково комічне вражіння зі смішними фальшми нпр., як це, що Матрена була дочкою Оберста Іскри, що Мазепа має дочку Льодоіску, котра любиться з послом Карла XII Солданським, поляком, що „раскольнікі“ співають в якійсь печері „dies irae, dies illa...“ і т.п. Та ці речі є для нас несутеві, мимо того, що зменшують подекуди вартість твору. Негагивно віднісся до цієї трагедії й Франко. Зауважити ще слід, що трагедія Готшала є подекуди наслідуванням драми Мая Ті самі мотиви, такіж конфлікти, і подібна розвязка, але всетаки цілістю, де виразно відчувається поетичний талан Готшала, стоїть багато вище від твору А. Мая.

Цю трагедію Готшаль пізніше переробив, багато позмінював, дещо додав, а дещо викинув, через що твір утратив багато зі свого значіння та краси. Оця перероблена драма вийшла 1865 р. у Ляйпцігу в II. томі драматичних творів Готшала З переробленого видання маємо переклад Федьковича, що був добрим знавцем німецької мови і добре передав клясичну поезію нім. літератури. Але за цей переклад попалося

¹⁾ Ruthenische Revue 1904.

Федьковичу від Франка, (не диво, бо це II вид. є багато гірше від першого).

З цілком іншого боку представляє Мазепу нім. письменник Адольф Мюцельбург, що написав двотомний історичний роман п. н. „Мазепа“ (186) р. Берлін). На думку автора, Мазепа був уже застарий і ослабий, щоби братися до такого надлюдського діла. Звідси і його невдача. Зате дуже подобається авторові „молодий, довгоголоий юнак“, що просякнутий лицарськими звичаями, попадав усе в різні конфлікти і непорозуміння із здеморалізованою польською шляхтою. Змістом цього роману є різні пригоди молодого шляхтича, що бореться, як середньовічні лицарі за справедливість, правду, стає в обороні покривджених, бідних і упосліджених долею. Першим його того рода конфліктом було непорозуміння зі своїм опікуном, що тяжко гнобив селян і насилував сільські дівчата. Молодий Мазепа ставав на борню зі своїм опікуном, внаслідок чого мусів утікати з дому. Випадок заніс його до Польщі, де проживав довгий час у шляхтича Зерніцького, у котрого була дочка Ядвіга. Самозрозуміло, що без кохання не обійшлося. І булоби все гаразд, колиби не Raubritter Ротов. Він очернив з помсти Мазепу перед Зерніцьким і Мазепа мусів покинути цей дім, звідки удався на двір Яна Казимира, що взяв пристійного юнака до себе Тут він став божищем двірських дам, але всетаки був вірний своїй Ядвізі. І булоби все добре, якби знову не Ротов, що був наче прокляття для Мазепа.

За його інтригою Мазепа мусів покинути королівський двір і помандрувати до Люблина. По дорозі, очевидно, багато пригод і авантур. Тут вступив до армії Чернецького. За хоробрість у війні зі шведами дістав від короля графський титул. Але й тут найшов його Ротов. Цей Raubritter заманив його в засідку, піймав, привязав голого до коня й пустив світами. Врятували його козаки, що 1659—1660 рр. вибрали його гетьманом України. Щойно тоді Мазепа увільнив Ядвігу від Ротова, вженився з нею і пережив багато щасливих літ та дочекався багато дітей.

Ціла повість, крім історичної особи, нічого більше з історією спільного немає, дарма, що титулується історичною. Мазепа, це середньовічний лицар. Його пригоди й авантури також годяться більше у середньовіччя. Історичні дати неточні, неправдиві. Згідно з правдою хіба представив автор життя польської шляхти. Решта фантазія. І саме тут найскорше і найкраще можна примінити оцінку А. Єнзена на твір Готшала: „Ця повість робить на сьогоднішнього читача гротесково комічне вражіння зі смішними фальшами й ідіотизмами“. І дійсно з Мазепа історичного велита, автор зробив романтично сентиментально-середньовічно-лицарського карлика.

Врешті останній твір у нім. літературі лишив по собі

Wilhelm Anthony. Є це оповідання п. н. „Maseppa oder der Ritt ins Todtenreich“ — eine Erzählung, що було тричі видаване. Знане нам тільки третє видання з 1872 р. Автор переповідає деякі пригоди молодого Мазепи, а міжтим і про пригоду на коні. Оповідання нічого особливого не дає ані нічого нового, характерного для Мазепи не вносить. Все таки оповідання було досить почитне.

Найслабше стоїть справа в літературі шведів, отих шведів, що багато їх лягло спільно з українськими козаками на полях під Полтавою, що разом з козаками в Бендери поїхали і разом з ними спільну долю ділили. Можна було сподіватися, що саме тут ідейні змагання Мазепи найдуть свій найкращий вислів, що саме тут Мазепа буде найбільше і найкраще знаний і зрозумілий, бо ж його лучила спільна доля з героїським шведським королем. Але саме тут Мазепу зігноровано. Що більше — є кілька нудних героїчних епопей на тему Карла XII, де є маленькі уступи про Мазепу, але *horribile dictu*, Мазепа тут зовсім не той, що ми його знаємо вже не кажу з історії, але з найгірших творів світової літератури під тим зглядом нпр. замітна є голосна епопея, (властиво великі історичні шкідливі віршом) з часів північної війни Вернера von Гайденштама п. н. „Karlinaepa“. Одна з пісень цієї епопеї присвячена, як про це вже була згадка (італ. літерат.), Мазепі п. н. „Мазепа і його посол“ (т. зв. під Волох). Автор представляє тут гетьмана, як він у всяких критичних моментах удає хорого, щоби зберігти власну шкіру. Неповодження Карла XII, приписує Мазепі, мовляв, він не був добрим полководцем і Карло не повинен був входити з ним в якийнебудь союз. Поза цим жадних причинків до висвітлення скомплікованого характеру Мазепи, як каже Єнзен, не дає і тому ніякої вартости для нас не має.

В новітній шведській літературі, крім кількох біографічних шкідливих Єнзена, про Мазепу писав ще дещо Johannes Petrus Wallin у своїй предовгій і нудній епопеї п. н. „Carl der tolfte“, що появилася 1893 р. у Штокгольмі. 14 пісень „Україна“ зачинається віршом п. н. „Мазепа“, де автор старається — зрештою досить невдатно описати особистість гетьмана. Його політику і перехід на сторону шведів. В іншій пісні п. н. „In der Verhollen der Höhle“ — оповідає Мазепа, як у Байрона, про свою любов, про страшну їзду на коні і втечу перед орлами й вовками. Цікавого й особливого тут нема нічого. З наголовку тільки знана мені книжка Kossachhofdingen п. н. „Mazepa, berräter for Karl XII sina ungdomsafwentyr“, Stockholm 1859. Ближчого знайомства покищо з цєю книжкою я не маю.